

A g n i e s z k a P i e j k a
I r e n a W o j n a r

Wstęp

Przekazujemy czytelnikom książkę wieloautorską i wielowątkową, zatytułowaną *Humanistyczne ambiwalencje globalizacji*. Tytuł ten nawiązuje do tematyki spotkania Zespołu Edukacji i Kultury Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN. Odkonowało się ono w dniu 22 stycznia 2020 roku, kiedy podjęto dyskusję nad wielorakością i niejednoznacznością humanistycznego, ludzkiego świata.

Tytułowa problematyka ambiwalencji ma uwydatniać zarówno napięcia między intencjami i propozycjami naprawy świata a ich spełnieniami, a także rozbieżności i analogie między racjami, które takie działania uzasadniają w perspektywie przyszłości otwartej i rozumianej jako zadanie. Perspektywa wielorakich współzależności wyznaczona dominantą globalizacji intensyfikuje tę problematykę. Zmieniają się oceny i wartości, zachwianiu ulega status wartości humanistycznych orientowanych na priorytet ludzkiej kondycji. Istniejący wszakże prymat możliwości otwartych ujawnia różnorodność opcji i wyborów. Intencjonalnie sprzyjają one przyjaznej ludziom jakości życia, w praktyce natomiast nierzadko odstępują nieprzewidziane wcześniej trudności i zagrożenia.

Jest sprawą oczywistą, że żyjemy dziś w rzeczywistości stanowiącej w znacznym stopniu wytwór aktywności człowieka (ludzki świat). Namysł nad tą rzeczywistością w założeniu na ogół humanistyczną/humanitarną staje się dziś jednak coraz bardziej krytyczny: w podejmowanych „diagnostach naszego czasu” coraz częściej pojawia się słowo „kryzys”, czy też „nowy nieporządek świata”.

Przed laty Klub Rzymski w pracach Aurelio Peccei nawiązywał do rozbieżności między człowiekiem twórcą a tworzonym przez niego światem cywilizacji. Dzieje się tak, że społeczeństwa nie potrafią nadążyć za falami spowodowanych przez nie przemian, a ludzie nie są w stanie zrozumieć znaczenia następstw tego, co czynią. Pojawia się zjawisko określane jako „luka ludzka”. Ujawnia się złe samopoczucie członków ludzkiej wspólnoty. Wciąż wyostrzają się kontury cywilizacji neoliberalnej, która właśnie w globalizacji ma swoje podstawy. Globalizacja bowiem, może zbyt jednostronnie kojarzy się z szeroko rozumianą

konstrukcją cywilizacyjną, dla której wartość podstawową stanowi sukces materialny. Neoliberalny ekonomizm staje się oczywistym źródłem porażki aksjologicznego pluralizmu, a światowa gra spekulacyjnego kapitału zdaje się podważać rolę społeczeństwa obywatelskiego, sens ruchów społecznych i realizację praw człowieka. Nowe środowisko, także społeczne, tworzone przez człowieka, jest więc w równym stopniu dowodem jego kreatywności, co źródłem nowych niepokojów i frustracji, wzmacnia kondycję ryzyka i pesymizm. Jednocześnie umacnia się niemal fatalistyczny etos ekonomistów bazujący na priorytecie zasady wzrostu i czynników ilościowych, co wyraża się w prymacie działań do-raznie pragmatycznych, umożliwiających „urządzenie się” w świecie, motywowane egoizmem i bezrefleksyjnością.

Przywołana – oczywiście jednostronna – wizja aktualnego świata wymaga komplementarności zgodnie z bliską nam zasadą alternatywy. Odcinamy się od jednostronności symboliki wahadła, szukamy natomiast syntezy w załączkach nowego myślenia kategoriami globalnego obywatelstwa, opartego na podstawach wspólnotowych, odczytaniu kondycji ludzkiej w perspektywie zobowiązań, etycznego uniwersalizmu, kontroli i sterowania wyprodukowanymi bogactwami sztucznego świata.

Żyjemy dziś w czasach dramatycznych przemian o charakterze globalnym, jakie zachodzą w kondycji współczesnego świata. Panująca już powszechnie pandemia pociąga za sobą pogłębiające się zjawisko pandemicznej depresji. Nowej egzemplifikacji wymaga określenie „złe samopoczucie członków ludzkiej wspólnoty”. Obserwuje się bowiem załamanie podstaw panującego porządku cywilizacyjnego w zakresie utrwalonej wymiany handlowej, rozchwiania rynku pracy, pogłębiania społecznych nierówności. Zwielokrotniają się pytania pod adresem „sztucznego świata”, w jakim żyjemy, a jednocześnie ulega wzmocnieniu potrzeba zarysowania odmienionej jego wizji i odnowy układu przypadających ludziom zobowiązań. W obliczu pytań i zaniepokojień stają zarówno zbiorowości, jak i jednostki ludzkie.

Dyskusja podjęta podczas naszego spotkania okazała się godna kontynuacji i uzasadniła przygotowanie wspólnej książki.

W odpowiedzi na zaproszenie do udziału w publikacji otrzymaliśmy czternaście bardzo zróżnicowanych i osobistych tekstów, które zostały redakcyjnie uporządkowane według trzech dominujących w nich obszarów problemowych:

- *Wobec świata*
- *Uwikłania człowieka*
- *Poszukiwania edukacji.*

Nie są to tytuły całkowicie odrębnych tematycznie części; raczej wyznaczają one pewne akcenty problemowe obecne w całości rozważań. Podział ten ma więc przede wszystkim charakter porządkujący.

Na część pierwszą książki składają się teksty, w których wyeksponowano ogólne problemy współczesności, rozpoczynając od niebezpiecznego zniewole-

nia umysłów, dotyczącego nie tylko kwestii moralnych, lecz także gospodarczych i politycznych. W dalszym toku rozważań skoncentrowano się na zagrożeniu katastrofą klimatyczną. Uznanie konieczności transformacji ekologicznej daje wprawdzie nadzieję na przetrwanie, jednak może też wzbudzać szereg dramatycznych konfliktów i napięć. Potencjalną drogą ocalenia planety i uratowania człowieka jest program nowego humanizmu, który wykracza poza krąg problemów ekologicznych i odnosi się także do ludzkiej kondycji i jakości ludzkiego życia. Pierwszą część książki zamyka tekst na temat budowania kultury pokoju – niezbędnej nie tylko w kontekście przetrwania człowieka, lecz także w perspektywie tworzenia poczucia więzi i wspólnoty międzyludzkiej.

Część drugą otwiera prezentacja filozoficznej tradycji postrzegania człowieka jako osoby i sposobów jego uprzedmiotawiania. Kolejne studium poświęcone jest humanistycznej wrażliwości i humanistycznym postawom człowieka na przykładzie sztuki. Została ona ukazana jako jedna z dróg prowadzących jednostkę nie tylko ku pięknu, ale także ku poczuciu sprawstwa, zaangażowaniu i odpowiedzialności. Sprzeczności i ambiwalencje, wynikające z przebywania człowieka w przestrzeni mediów cyfrowych, to temat kolejnego tekstu. Cyfrowy świat współczesnego człowieka jest w nim opisywany także ze szczególnie bliskiej nam dzisiaj perspektywy pandemii. Na tym tle uzasadniana jest już nie tylko potrzeba, ale konieczność edukacji medialnej. Drugą część publikacji zamyka tekst na temat przemian generacyjnych. Krytyczna analiza książki Margaret Mead *Kultura i tożsamość* prowadzi do ukazania konsekwencji kofiguratywności kultury współczesnej.

Trzecia część książki to studia poświęcone poszukiwaniom edukacji w ujęciu niekonwencjonalnym. Rozpoczynają się one od analizy powiązań między tradycyjnymi celami i nowymi zadaniami. Uwydatniona została także sprawa wartości i antywartości w przestrzeni edukacyjnej oraz wychowania do wartości. Wiąże się z tym problematyka humanistycznych motywacji edukacyjnych, uzasadnionych koniecznością zadbania o przetrwanie człowieka i o jakość jego życia. Podjęto też rozważania na temat odkrywczych działań sprzyjających rozwojowi życia wspólnotowego. Część trzecią kończy szkic inspirowany symboliką metafor „labiryntu świata” i „raju serca”, przedstawioną w myśli Jana Amosa Komeńskiego, ale wciąż na nowo odczytywaną. „Labirynt” oznacza świat groźny, pełen zła i obłudy, „raj serca” to autentyczne człowieczeństwo, do którego prowadzi droga światłości. Dzięki tym metaforom otrzymujemy obraz świata wymagającego naprawy i obraz człowieka poszukującego człowieczeństwa.

Inspiracja Komeńskiego sugeruje, zarówno w stosunku do „labiryntu świata”, jak i do „raju serca” sprawy ambiwalentne. „Labirynt” to zarówno zły świat, który trzeba naprawić, jak i źródło ciekawości, „raj serca” to i schronienie, i podstawa ekspresyjnej samorealizacji. Na drodze edukacyjnej uzasadnione jest poznawcze i mentalne znaczenie metafory, pobudzającej i wzbogacającej nasz stosunek do świata.

Książkę kończy tekst Ireny Wojnar, pt. *Ambiwalencje – uniwersalna problematyka i mądrość życia*. Kategoria ambiwalencji została w nim ukazana w perspektywie historycznej i aktualnej, na tle narastających napięć i rozbieżności między optymistycznym stosunkiem do świata a goryczą w odczuciu jego realiów. Postawa wobec świata wymaga uznania ambiwalencji, rozumnego wyważenia odmiennych, ale równorzędnych racji, otwierania się na ich tożsamość i zróżnicowanie. Konieczne jest także szerokie pojmowanie tych racji w perspektywie ogólniejszej wizji świata i humanistycznej globalizacji.

Serdecznie dziękujemy Autorom za przyjazną akceptację naszego zaproszenia. Mimo niesprzyjających okoliczności i krótkich terminów przygotowali godne uwagi teksty.

Książkę dedykujemy pamięci Andrzeja Sztylki, aktywnego uczestnika wszystkich niemal spotkań naszego Zespołu i autora wielu prac drukowanych w naszych publikacjach. Andrzej Sztylka, kolega i przyjaciel, zmarł wiosną 2021 roku i jest dla nas symboliczną ofiarą pandemii koronawirusa.

Składamy podziękowania Prezydium Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus”, a zwłaszcza Panu profesorowi Jerzemu Kleerowi i Panu doktorowi Konradowi Prandeckiemu, za inicjatywę wydania naszej książki i opiekę nad nią. Dziękujemy też Pani mgr Elżbiecie Gasek-Swobodzie, zawsze niezawodnie obecnej.

Agnieszka Piejka,
członek Komitetu Prognoz „Polska 2000 plus” przy Prezydium PAN

Irena Wojnar,
członek honorowy Komitetu